

MEDALIONUL DE EPOCĂ ROMANĂ TÂRZIE DE LA VÂLCELELE (JUD. BIHOR)

de

Lakatos Attila

În vara anului 2002, un colectiv format din arheologii Muzeului Țării Crișurilor din Oradea a efectuat săpături de salvare în hotarul comunei Suplacu de Barcău, în locul unui lac de acumulare aflată în curs de amenajare. În timpul campaniei membrii colectivului au primit informații referitoare la existența unei monede de aur, care a fost găsită întâmplător în satul Vâlcelele aparținător comunei Suplacu de Barcău.

Deplasându-ne la fața locului s-a constatat, că este vorba despre o monedă romană de aur transformată în medalion, care a fost găsită la suprafața solului cu ocazia unor lucrări agricole.

Moneda din care a fost lucrat medalionul este un *solidus*, care se încadrează în tipul RIC 17b¹.

Avers: Bustul drapat și cuirasat al împăratului Valentinian I, cu capul spre dreapta, purtând o diademă cu rozete. Legenda: DN VALENTINI-ANVS PFAVG.

Revers: Cei doi împărați pe tron, ținând în mână un glob. Între ei, în spate o Victorie înaripată, jos o frunză de palmier. Legenda: VICTOR-IA AVG. În exergă: TROBS.

D: 20 mm. G: 4.60 gr.

Moneda a fost emisă între 24 aug. 367 – 17 nov. 375 la Treveri (Trier).

Pe monedă, deasupra bustului imperial a fost aplicată o toartă de aur, de formă cilindrică, prevăzută cu o nervură mediană. În momentul descoperirii medalionul era întreg, toarta fiind ruptă ulterior de către persoana care a descoperit-o, cu scopul de a se convinge că obiectul este din aur.

Locul de descoperire se află în nordul județului Bihor, la aproximativ 5 km de comuna Suplacu de Barcău, în valea pârauului Borumlaca, un afluent al Barcăului. Moneda a fost descoperită pe teritoriul satului, pe a treia terasă (cea mijlocie) a dealului, care formează latura sudică a văii

¹ RIC, vol IX, p. 16.

pârâului Borumlaca, la cca. 50 m deasupra șirului de case de pe stânga șoselei Suplac – Borumlaca. Cu ocazia unei cercetări de suprafață, efectuată în vara anului 2002 în locul descoperirii au fost recoltate bucăți de chirpic și un singur ciob dintr-un vas lucrat la roată, din pastă fină cenușie. Efectuarea unor săpături de sondaj la acea dată nu era posibilă din cauza culturilor agricole, care acopereau locul de descoperire. Cercetările de suprafață au fost reluate în toamna aceluiași an. Cu această ocazie, în arătura proaspătă au fost descoperite – în afară de o cantitate considerabilă de chirpici – doar fragmente ceramice aparținând epocii neolitice. Existența unei așezări de epocă romană în locul de descoperire a medalionului rămâne în aceste condiții o ipoteză, care trebuie confirmată prin săpături arheologice cu caracter de sondaj.

Cel mai recent studiu privind medalioanele de tipul celui de la Vâlcelele descoperite în afara Imperiului roman a fost întocmit de numismatul polonez Aleksander Bursche.² Catalogul descoperirilor pe care se bazează lucrarea sa conține un număr de 100 de medalioane, inclusiv o serie de descoperiri din Transilvania, necunoscute în literatura română de specialitate.³ Concluziile formulate de Bursche fiind valabile în general și în cazul descoperirii de la Vâlcelele, considerăm utilă redarea sumară ale acestora în cele ce urmează:

a. dintre descoperirile de medalioane din Barbaricum nu se găsesc piese de argint sau bronz; fără excepție au fost confecționate din *solidi* sau multipli ai acestora;

b. zona de răspândire ale acestora se suprapune cu aria de răspândire a triburilor germanilor estici; din regiunile locuite de sarmați sau germani vestici nu se cunoaște nici o descoperire;

c. cele mai importante zone de răspândire sunt: estul Banatului și vestul Transilvaniei, Volhinia și sud-vestul Scandinaviei;

d. cronologic descoperirile se încadrează în perioada dintre începutul sec. III și prima treime a sec. V, însă peste 85% dintre medalioane au fost confecționate din monedele dinastiilor Constantin și Valentinian;

e. majoritatea pieselor provin din descoperiri izolate sau tezaure;

f. detaliile tehnice ale prelucrării denotă, că medalioanele au fost purtate cu chipul imperial spre exterior, acesta având un rol esențial în obiceiul purtării medalioanelor în sânul comunităților germanice, fiind probabil semn de prestigiu;

g. monedele de aur au fost prelucrate cel mai probabil în ateliere barbare, care funcționau lângă centrele de putere ale germanilor estici;

² BURSCHÉ 1998; BURSCHÉ 2000.

³ În schimb autorul nu cunoaște medalionul de la Diosig, una dintre descoperirile cele mai apropiate din punct de vedere geografic de cea de la Vâlcelele (SĂȘIANU 1978).

h. răspândirea medalioanelor de aur în Barbaricum se desfășoară concomitent cu introducerea sistemului de *foedus*, care înlocuia vechiul sistem clientelar în relațiile diplomatice dintre Imperiu și regatele barbare; astfel se poate presupune o oarecare legătură între cele două fenomene.

Acceptând rezultatele analizei lui A. Burche putem să interpretăm medalionul de la Vâlcelele, ca un obiect cu semnificație simbolică privind exercitarea puterii și a relațiilor de *foederati* cu imperiul roman în cadrul unei comunități de germani estici. Limita cronologică inferioară a confecționării piesei este indicată de perioada emiterii monedei, între 367 și 375. Având în vedere starea relativ bună de conservare a monedei putem să presupunem, că transformarea sa în medalion s-a produs în scurt timp după emiterea piesei, iar perioada de folosire nu putea fi foarte lungă. Dacă acceptăm interpretarea lui A. Burche privind rolul de însemn al puterii și simbol al relațiilor de *foederati*, nu este lipsit de o oarecare logică să presupunem, că transformarea în medalion a monedei s-a produs încă în timpul vieții emitentului. Neavând nici o informație privind contextul arheologic în care a fost descoperit medalionul, este imposibil să emitem ipoteze privind perioada sau modul în care piesa a ajuns în pământ. Însă faptul că a fost descoperită la suprafață, scoasă cel mai probabil de plug, de la o adâncime relativ mică, fără alte descoperiri, ne face să credem că nu este vorba despre un tezaur sau mormânt, deși acest lucru trebuie verificat prin sondaje arheologice. Rămâne ca o posibilă explicație pierderea medalionului sau existența în locul respectiv a unei așezări contemporane, deși nu avem în acest sens urme clare pe suprafață.

În ceea ce privește încadrarea culturală a descoperirii de la Vâlcelele ne confruntăm cu probleme mult mai mari. Fără discuție analogiile cele mai apropiate în sens tipologic, geografic și cronologic provin din tezaurul de la Șimleul Silvaniei. Locul de descoperire a tezaurului pe lângă faptul că se află la mai puțin de 35 km de Vâlcelele, aparține aceleiași regiuni geomorfologice: cea a dealurilor aflate la nord de Muntele Șes și la nord-vest de Munții Meseșului.

Diferențele considerabile privind mărimea, exigența prelucrării și gradul de uzură între medalionul de la Vâlcelele și cele de la Șimleul Silvaniei indică diferențele în ceea ce privește statutul social al proprietarilor celor două descoperiri, perioada de folosire ale acestora, respectiv modul în care acestea au ajuns în pământ. Totuși, tezaurul de la Șimleul Silvaniei și medalionul de la Vâlcelele împreună cu binecunoscutul tezaur de vase romano-bizantine de la Tăuteni formează un orizont cultural și într-o oarecare măsură cronologic comun.

Încadrarea culturală și cronologică a tezaurului de la Șimleul-Silvaniei a reprezentat timp de mai mult de două secole, iar într-un mediu

științific mai restrâns reprezintă până astăzi, subiectul unei controverse, însă reproducerea istoricului acestei dispute nu își găsește locul în cadrul acestei lucrări. Una dintre cele mai recente analize cu caracter monografic al tezaurului de la Șimleul Silvaniei a fost efectuată de regretatul arheolog și germanist A. Kiss și se bazează pe o serie de analize comparative privind anumite categorii de piese ale tezaurului, efectuate și publicate de cei mai de seamă cercetători ai epocii migrațiilor din Europa.⁴ Autorul discută tezaurul în contextul existenței unui centru de putere sau chiar sediu regal gepidic în zona Șimleului, databil înaintea stabilirii hunilor în Câmpia Tisei. Această interpretare în momentul de față este general acceptată în literatura arheologică europeană și își găsește drum și spre mediile științifice românești.⁵

Un alt tezaur bine cunoscut în literatura de specialitate, cel de la Tăuteu (la mai puțin de 13 km spre nord-est de Vilcelele), deși se plasează între limite cronologice mai târzii decât tezaurul de la Șimleu și medalionul care face obiectul acestei lucrări, se încadrează în același orizont cronologic și cultural a cărui limită superioară este marcată de înfrângerea hunilor de la Nedao și formarea regatului gepidic independent.⁶ În ceea ce privește atribuirea culturală a tezaurului, acesta a reprezentat de la bun început și într-o oarecare măsură a rămas până astăzi o problemă deschisă. S. Dumitrașcu în cadrul primei monografii a tezaurului oferă o listă bogată a posibilelor atribuiri etnice fără să opteze în mod categoric pentru una dintre posibilități, lăsând această datorie cercetărilor viitoare. Mai târziu autorul și-a modificat poziția în sensul integrării tezaurului într-o teorie privind existența unui orizont arheologic din nord-vestul României atribuit herulilor. Cele mai recente studii cu caracter monografic privind perioada timpurie a migrațiilor, localizează cu ajutorul acestor tezaure centre de putere ale unor regate barbare germanice, formând un orizont comun cu celelalte descoperiri de acest gen de la Someșeni, Apahida, etc.

Analiza celorlalte categorii de descoperiri arheologice, cum ar fi așezările sau descoperirile cu caracter funerar⁷, deși majoritatea celor care provin din regiunea aflată în discuție au fost prelucrate și publicate recent⁸, oferă și mai puține indicii privind atribuirea culturală a acestui orizont

⁴ Kiss 1991.

⁵ Harhoiu 1999.

⁶ Harhoiu 1990.

⁷ Se exclud bineînțeles descoperirile monetare și alte categorii de piese izolate având în vedere că acestea prezintă aceleași probleme de datare și atribuire culturală.

⁸ Avem în vedere repertoriile descoperirilor din epoca romană în bazinul mijlociu al Barcăului (Ignat-Bulzan 1997), bazinul râurilor Crasna și Zalău (Pop 1997), și bazinul inferior al Someșului (Stanciu 1995), respectiv cel mai recent catalog al descoperirilor din epoca romană din nord-vestul României (Matei-Stanciu 2000).

arheologic. Din regiunea deluroasă care se întinde la poalele Muntelui Șes și a Munților Meseș se cunosc doar trei descoperiri funerare sigure. Cele de la Badon-Doaște și Crasna-Valea Ratinului sunt morminte plane de incinerare a căror datare este discutată, însă aproape sigur sunt mai timpurii decât medalionul de la Vâlcelele. Din zona Șimleului Silvaniei provin o serie de obiecte (umbo și fragmente din mânerul unui scut, două vârfuri de lance, un fragment de sabie și o cataramă) semnalate în colecția muzeului din Debrecen și interpretate ca piese din inventarul unui mormânt. I. Bóna, cel care a semnalat pentru prima dată descoperirea în cadrul unui studiu despre mormântul de la Újhartyán, a încadrat mormântul în categoria descoperirilor gepidice timpurii și îl interpretează ca un mormânt de înhumare cu cal.⁹ În catalogul mormintelor cu scut de epocă romană din Barbaricum, întocmită de Eszter Istvánovits și Valéria Kulcsár aceste piese sunt prezentate în contextul unui mormânt plan de incinerare. Celelalte două descoperiri de acest gen, cel de la Badon-Doaște și cel de la Crasna-Valea Ratinului deși, inventarul ultimului s-a pierdut, erau morminte plane de incinerare, în mod sigur mai timpurii de ultima treime a sec. IV.

Așezările de epocă romană cercetate arheologic sau identificate pe teren până astăzi prezintă și ele un întreg complex de probleme de datare și atribuire culturală. Una din recente micromonografii privind descoperirile de epocă romană în bazinul mijlociu și inferior al Someșului întocmită de I. Stanciu subliniază limitele în ceea ce privește restrângerea datărilor și delimitarea grupărilor etnice.¹⁰ Dintre cele aproape treizeci de puncte cu descoperiri arheologice de epocă romană din bazinul mijlociu al Barcăului, din nefericire doar câteva au fost sondate și numai în două cazuri (Zăuan-Sós, Nușfalău-Togoiul lui Benedek¹¹) au fost efectuate săpături sistematice. Pentru microzona care ne interesează există o serie de descoperiri din care câteva, dacă nu toate, par să fie contemporane cu medalionul de la Vâlcelele. Într-o rază de mai puțin de 3 km având ca centru punctul Corău, în bazinul Barcăului, la marginea sudică a comunei Suplacu de Barcău au fost identificate și sondate un număr de 5 așezări de epocă romană târzie. Două așezări din punctul Lapiș au fost cercetate în anii '80 de către Doina Ignat. Limitele cronologice ale așezării din punctul Lapiș I au fost restrânse mai târziu între a doua jumătate a sec. IV și prima jumătate a sec. V.¹² Așezarea de epocă romană de la Suplacu de Barcău-Corău a fost identificată de asemenea de către cercetătoarea Doina Ignat.¹³

⁹ Bóna 1961, p.199, fig. 7.

¹⁰ Stanciu 1995.

¹¹ Pop 1997, p. 465/475, nr. 40; p. 462/472, nr. 26; Matei 1980, p. 238.

¹² Ignat-Bulzan 1997, p.

¹³ Ignat-Bulzan 1997, p.

Săpăturile în această așezare au fost reluate recent de colectivele de arheologi ale Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău și Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei.¹⁴ Alte două așezări din același areal geografic, cel de la Suplacu de Barcău-Corău IV, respectiv Suplacu de Barcău-Szilvás, au fost identificate și cercetate de colectivul Muzeului Țării Crișurilor din Oradea. Stadiul cercetărilor în aceste două așezări ne permite o datare mai largă în sec. III-IV.¹⁵ Această concentrare de descoperiri indică o locuire intensă în apropierea locului de descoperire a medalionului aflat în discuție. Trebuie să precizăm însă că toate aceste descoperiri se află în valea Barcăului. În valea pârâului Borumlaca (afluent al Barcăului), pe a cărei terase mijlocii a fost descoperit medalionul, lipsesc în totalitate descoperirile de epocă romană.¹⁶

Descoperirile monetare și piesele izolate care provin din zona discutată, având în vedere că ele prezintă același probleme de datare și atribuire culturală ca și medalionul de la Vâlcelele, nu reprezintă subiectul analizei noastre.

Între limitele stadiului actual cercetărilor privind epoca timpurie a migrațiilor în nord-vestul României putem afirma, că descoperirea de la Vâlcelele reprezintă un obiect cu caracter de însemn al puterii care de regulă apare în mediul germanic oriental și în acest caz aparține cel mai probabil, împreună cu tezaurele de la Șimleul Silvaniei și Tăuteni, unui orizont gepidic timpuriu.

BIBLIOGRAFIE

- BURSCHE 1998 A. Bursche, *Złote medaliony rzymskie w Barbaricum. Symbolika prestiżu i włączy społeczeństw barbarzyńskich u schyłku starożytności*, Warszawa, 1998.
- BURSCHE 2000 A. Bursche, *Roman Gold Medallions in Barbaricum. Symbols of Power and Prestige of Germanic Élite in Late Antiquity*, In: *XII. Internationaler Numismatischer Kongress. Berlin 1997*, vol. II, Berlin, 2000, 758-771.
- CRONICA 2003 *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002*, București 2003.

¹⁴ Cronica 2003, p. 246-249, 305-309

¹⁵ Cronica 2003, p. 309-310

¹⁶ Trebuie subliniat faptul că în această zonă până în ultima vreme s-au făcut cercetări periegetice. Recentele cercetări ale colectivului MȚCO au dus la identificarea unor așezări preistorice și medievale timpurii în împrejurimile satului Valea Cerului (aflat în valea Borumlăcii) aparținător comunei Suplacu de Barcău.

- HARHOIU 1990 R. Harhoiu, *Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit in Rumänien*. Dacia N.S. 34, p. 169-208.
- HARHOIU 1999 R. Harhoiu, *Frühvölkerwanderungszeitliche Gold- und Silbergefäße aus Rumänien*, In: *Transsilvanica. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropas. Gedenkschrift für Kurt Horedt* (herausgegeben v. N. Boroffka und T. Soroceanu), Rahden, 1999, p. 273-301.
- IGNAT BULZAN 1997 D. Ignat, S. Bulzan, *Roman Imperial Period Discoveries in the Middle Basin of Barcău River (Descoperiri de epocă romană în bazinul mijlociu al râului Barcău)*, In: *Romani și barbari la frontierele Daciei romane (Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Dakiens)*, ActaMP, 21 (1997) p. 487-523.
- KISS 1991 A. Kiss, *Die Schatzfunde I und II von Szilágysomlyó als Quellen der gepidischen Geschichte*, Archaeologia Austriaca, 75 (1991), p. 249-260.
- MATEI 1980 A. Matei, *Repertoriul așezărilor aparținând dacilor liberi (sec. II-IV e. n.) descoperite pe teritoriul județului Sălaj*, ActaMP, 4 (1980), 229-243.
- MATEI-STANCIU 2000 A. Matei, I. Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II-IV p. Chr.) în spațiul nord-vestic al României*, Zalău-Cluj-Napoca, 2000.
- POP 1997 H. Pop, *The Repertoire of Discoveries from the Roman Age Beyond the Limes on the Territory of Sălaj Country (2nd – 4th Centuries A.D.) (Repertoriul descoperirilor de epocă romană din afara limesului pe teritoriul județului Sălaj (secolele II-IV p. Ch.))*. In: *Romani și barbari la frontierele Daciei romane (Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Dakiens)*, ActaMP, 21 (1997) p. 457-486.
- RIC *Roman Imperial Coinage* (ed. Harold Mattingly), London, 1968.
- SĂȘIANU 1978 A. Sășianu, *Medalionul roman de la Diosig*, Crisia 8 (1978), p. 521-524.
- STANCIU 1995 I. Stanciu, *Contributii la cunoașterea epocii romane în bazinul mijlociu și inferior al râului Someș*, Ephemeris Napocensis, 5 (1995), p.139-226.

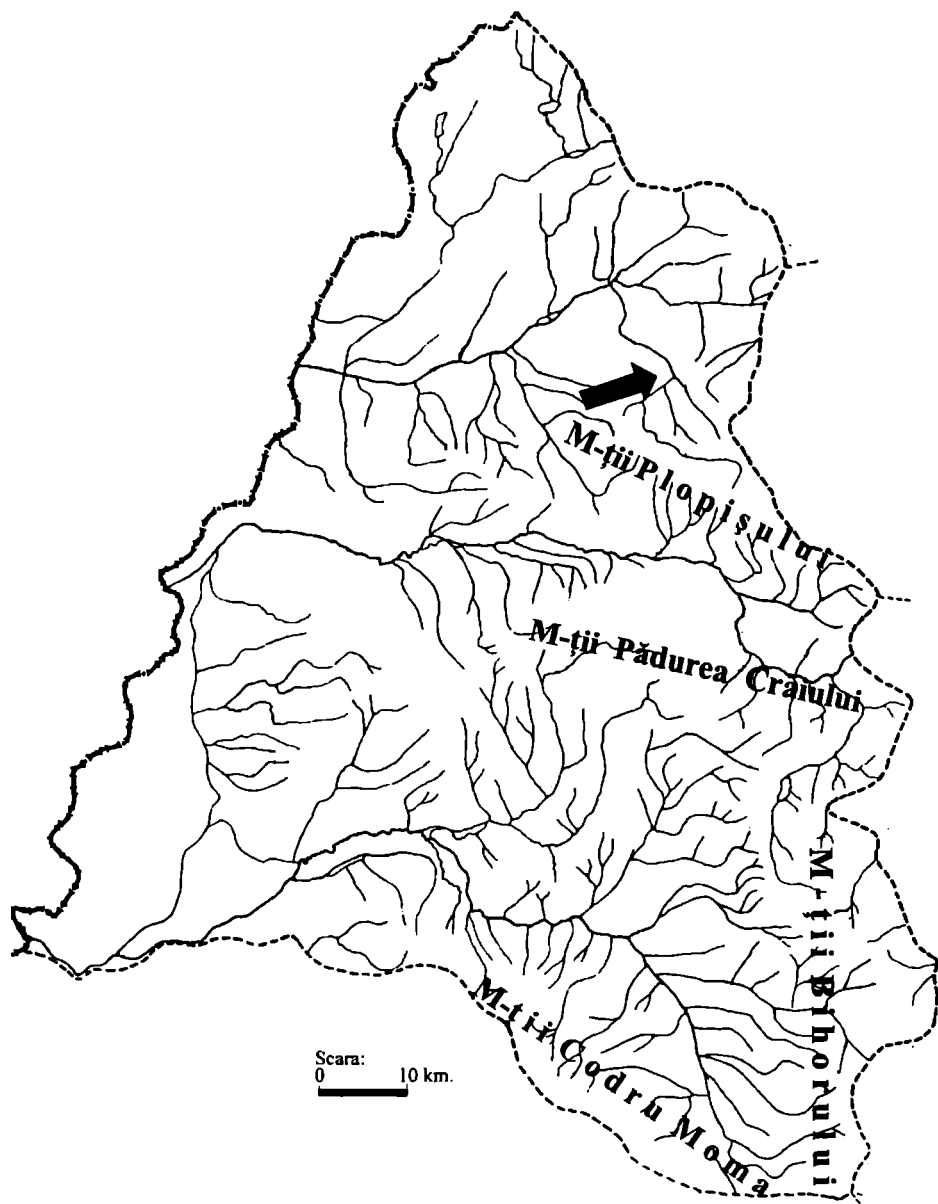
LATE ROMAN GOLD MEDALLION FROM VÂLCELELE
(BIHOR COUNTY)

– Abstract –

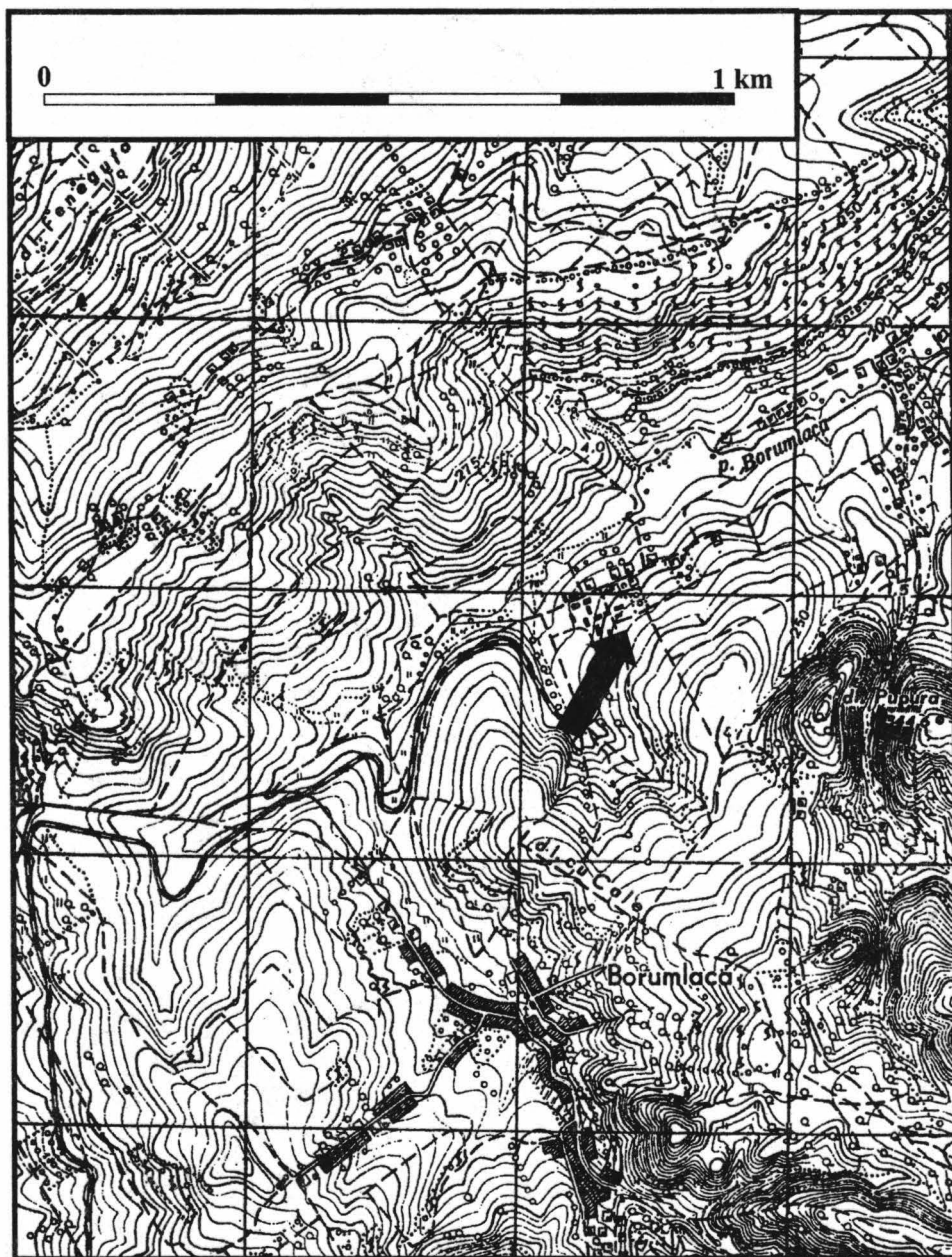
During the archaeological campaign in Suplacu de Barcău (Bihor county) in 2003 the research team of the Criş County Museum was informed about the existence of a gold medallion discovered in the neighbour village, Vâlcelele. The discovery proved to be a Roman solidus issued between 367 and 375 a. D by the emperors Valentinian I and Valens (RIC 17b). A small handle made of gold plate was attached to the upper part of the coin, above the bust of the emperor and it was used as a medallion. The piece was discovered during agricultural works, near Vâlcelele, on the middle terrace in southern side of the valley of Borumlaca brook (tributary of the Barcău river, in north-western corner of Bihor county).

The Polish scholar, A. Bursche in a paper concerning the Roman gold medallions in Barbaricum (BURSCHE 1998, BURSCHE 2000) demonstrated that this kind of artifacts, if discovered outside of the Empire, appears only in regions populated by eastern Germanic tribes, and are symbols of power and prestige of the Germanic élite. Most of these gold medallions appeared concentrated in three geographical areas: in western and northwestern Romania, Volhynia and southwestern Scandinavia and dates during the reign of the Valentinian and Constantine dynasties. According to Bursche it could be some kind of relation between the system of *foedus* introduced in the 4th century a. D. by the Roman Empire in its relations with barbaric kingdoms and the gold medallions discovered in these areas.

The Borumlaca valley, where the medallion of Vâlcelele was discovered, is placed at the same distance (25-30 km) from two of the most important contemporary hoard finds in northwestern Romania: Şimleul Silvaniei and Tăuteni. Both hoards indicate the existence of a powerful political centre of an eastern Germanic people, probably *gepids* in the area of Şimleul Silvaniei in the second half of the 4th and the beginning of the 5th century. The gold medallion from Vâlcelele most likely fits in the frame of the same chronological limits and cultural milieu as the above mentioned hoards together with the few contemporary grave finds and excavated settlements in the area.

Pl. 1. Harta județului Bihor cu locul de descoperire a medalionului

Pl. 2. Locul de descoperire a medalionului

Pl. 3. Medalionul de aur de la Vâlcelele cu toarta aplicată